

İNSAN HAKLARI İHLALLERİ HAKKINDA BİREYSEL BAŞVURU MEKANİZMALARI

1. BM SİSTEMİ

BM insan hakları sisteminde İnsan Hakları Komisyonu (İHK) ve EKOSOK tarafından oluşturulan ‘‘Sözleşme Dışı Mekanizmalar’’ (extra-conventional mechanisms) ve ‘‘Sözleşme Denetim Organları’’ (Treaty Monitoring Bodies) olmak üzere iki temel Şikayet mekanizması bulunmaktadır. Sözleşme dışı mekanizmalara ek olarak 1503 sayılı EKOSOK kararı ile oluşturulan özel bir Şikayet yöntemi de vardır.

A) SÖZLEŞME DİŐİ MEKANİZMALAR: Genelde BM İnsan Hakları Komisyonu özel prosedürleri (special procedures) olarak da bilinen Sözleşme Dışı Mekanizmaların bir kısmı tematik bir kısmı ise ülke bazındadır. Söz konusu mekanizmalar Özel Raportörler, Özel Temsilciler veya Çalışma Grupları kanalıyla işletilmektedir.

İnsan hakları ihlallerinin özel raportörlere iletilmesi iki şekilde olmaktadır. Bunlardan birincisi acil işlem gerektiren ve önleyici nitelik taşıyan acil Şikayet yöntemi (urgent action) ikincisi ise bildirim (communication) yöntemidir. Acil işlem yöntemine, bir insan hakları ihlali işlenmesine yol açılacağından Őüphelenilen durumlarda (örneğin yargısız infaz endiŐesi, gözaltına alınan bir kişinin işkence göreceği kaygısı) başvurulmaktadır. Bildirim yöntemine ise ihlalin işlenmesini takiben (örneğin polis tarafından gözaltında kötü muamele gören bir şahsın serbest bırakılmasının ardından) başvurabilmektedir.

Şikayetler özel raportörlere insan hakları ihlal edilen kişi, bu kişinin yakınları veya yerel/uluslararası hükümet dışı kuruluşlar (NGO’lar) tarafından mektup, faks ve e-mail yoluyla iletilebilmektedir. Şikayet bildiriminde aşağıdaki unsurların özellikle bildirilmesi gerekmektedir:

- hakları ihlal edilen kişinin adı
- ihlali yaptığı iddia edilen kişi veya kurum hakkında bilgiler
- Şikayeti ileten kişi veya kurumun adı (isimsiz Şikayet bildirimlerine işlem yapılmamaktadır)
- ihlalin gerçekleştiği durumun detaylı anlatımı
- Şikayet bildirimini güçlendirecek tıbbi veya polis raporlarının kopyalarının eklenmesi ayrıca faydalı olmaktadır.

Sözleşme dışı mekanizmalar çerçevesinde çeŐitli konularda görev yapan özel raportörler veya çalışma grupları bulunmakla beraber yabancı ülkelerdeki vatandaşlarımızın karşılaŐıkları sorunlar dikkate alındığında Şikayetlerin duruma göre özellikle aşağıdaki özel raportör/çalışma gruplarına iletilebileceği düşünölmektedir:

- BM İHK Irkçılık Özel Raportörü Doudou Diene (*Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*)
- BM İHK İşkence Özel Raportörü Manfred Nowak (*Special Rapporteur on Torture*)
- BM İHK Göçmenlerin İnsan Hakları Özel Raportörü Jorge A. Bustamante (*Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants*)
- BM İHK Din ve İnanç Özgürlüğü Özel Raportörü Ambeyi Ligabo (*Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief*)
- Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu (*Working Group on Arbitrary Detention*)

Şikayet bildirimleri, ilgili özel raportöre veya çalışma grubuna muhatap olarak BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine ait aşağıdaki adrese gönderilebilmektedir:

c/o Office of the High Commissioner for Human Rights
United Nations Office at Geneva, CH-1211
Geneva 10, Switzerland
Tel: (41-22) 917 90 00
Fax: (41-22) 917 90 16
e-mail: urgent-action@ohchr.org

Özel raportörlerin yaptırım yetkisi olmamakla beraber, kendilerine gönderilen şikayetleri ilgili ülkeye ileterek bilgi talebinde bulunmakta, şikayetlere ve bu konuda hükümetlerden aldıkları yanıtlara her yıl İHK'ya sundukları raporlarda yer vermektedirler. Şikayetlerin özel raportörlere iletilmesi için iç başvuru yollarının tüketilmesi gibi bir şart yoktur. Yaptırım gücü olmasa da, özel raportörlerin şikayeti ilgili ülkenin dikkatine getirmesi konunun sözkonusu ülke makamları tarafından daha özenle soruşturulmasında yararlı olabilmektedir.

B) 1503 SAYILI GİZLİ PROSEDÜR: Yukarıda açıklanan sözleşme dışı mekanizmalara ek olarak, 1503 sayılı EKOSOK kararı ile oluşturulan bir şikayet yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntem, ilke olarak, bireysel durumlardan çok sistematik ve vahim insan hakları ihlalleri için kullanılmaktadır. Şikayetleri hakları ihlal edilen kişi veya gruplar ya da ihlal hakkında bilgili olan kişi veya gruplar iletebilmektedir. Şikayet bildiriminde bulunurken şikayetçi kendi kimliğini belirtmek zorundadır. Ancak, şikayetçi şikayetin ilgili ülkeye iletilmesi sırasında kendi kimliğinin saklı tutulmasını talep edebilir. 1503 mekanizmasının işletilmesi için de ilke olarak iç başvuru yolları tüketilmiş olmalıdır. Şikayet bildiriminde insan hakları ihlaline ilişkin bilgileri iletirken konunun 1503 sayılı prosedür çerçevesinde ele alınmasının istendiği özellikle vurgulanmalıdır.

1503 sayılı prosedürde şikayet önce Sekreteryaya tarafından incelenmekte, kabul edilebilir bulunanlar ilgili hükümete iletilip yanıt istenmektedir. Yanıtlar Bildirimler Çalışma Grubu (Working Group on Communications) tarafından incelenmektedir. Bildirimler Çalışma Grubu şikayeti düşürebilir veya ek bilgi talebi için askıda bırakabilir veya bir üst aşama olan Durumlar Çalışma Grubu'na (Working Group on Situations) gönderebilir. Durumlar Çalışma Grubu da benzer üç seçeneğe sahiptir (şikayeti düşürmek, askıda bırakmak veya bir üst aşama olan İnsan Hakları Komisyonu'na havale etmek) İnsan Hakları Komisyonu şikayeti gizli oturumda ele almakta, ek bilgi için konuyu incelemeyi sürdürme, detaylı inceleme için bağımsız uzman atama, şikayeti 1503 gizli sürecinden çıkarıp açıktan inceleme veya şikayeti düşürme seçeneklerinden biri çerçevesinde karar vermektedir. İHK ayrıca konu hakkında EKOSOK'a tavsiyelerde bulunabilir.

1503 prosedür çerçevesindeki şikayetlerin aşağıdaki adrese gönderilmesi gerekmektedir:

Commission/Sub-Commission Team (1503 Procedure)
Support Services Branch
Office of the High Commissioner for Human Rights
United Nation Office at Geneva
1211 Geneva 10, Switzerland

Fax: (41-22) 917 90 11
e-mail: 1503.hchr@unog.ch

C) SÖZLEŞME DENETİM ORGANLARI: (Treaty Monitoring Bodies): BM sistemindeki altı Temel İnsan Hakları Sözleşmesinden dördünün bireysel başvuru imkanı tanıyan denetim organları vardır. Bunlar Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (International Covenant on Civil and Political Rights), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women), İşkenceye Karşı Sözleşme (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'dir (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination).

Söz konusu sözleşmelerden ilk ikisi bireysel başvuru yöntemini sözleşmeye ek protokollerle düzenlemiştir, diğer ikisi ise bireysel başvuruya ilişkin sözleşme içine dahil edilen bir maddenin ayrı bir beyan yoluyla sözleşmeye taraf ülke tarafından tanınması yöntemiyle bireysel başvuru hakkının işletilmesini öngörmüştür. (İşkenceye Karşı Sözleşmenin 22., Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin 14. maddeleri).

Bu çerçevede Sözleşme Denetim Organlarının bireysel şikayet yönteminin işleyebilmesi için:

- 1) İhlalin yapıldığı ülkenin sözleşmeye ve bireysel başvuruya ilişkin ek protokolde taraf olması veya bireysel başvuruya ilişkin maddeyi özel bir beyanla kabul etmesi
- 2) Şikayette bulunan kişinin, şikayet ettiği ülkenin hukukuna bağlı olması
- 3) İç başvuru yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir.

Sözleşme Denetim Organlarına yapılacak şikayetler hakları ihlal edilen kişi tarafından veya ihlale uğrayan kişinin yazılı rızasını almak kaydıyla bir temsilci tarafından yapılabilmektedir.

Sözleşme Denetim Organları başka bir sözleşme denetim organı veya bölgesel mekanizmalar (örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) tarafından ele alınan şikayetleri kabul etmemektedirler.

Sözleşme Denetim Organlarının sözleşme dışı mekanizmalardan önemli bir farkı, kararlarının kesin olması ve ihlale karar vermeleri halinde ihlalin düzeltilmesini talep edebilmeleridir. Ancak, Sözleşme Denetim Organlarında bireysel başvuru yönteminin kullanılması sözleşme dışı mekanizmalara göre daha karmaşıktır. Özellikle ilgili ülkenin sözleşmeye ve bireysel başvuru hakkını düzenleyen protokole taraf olması veya ilgili maddeyi beyan yoluyla tanınması koşulunun aranması ve şikayette bulunan kişinin şikayet ettiği ülkenin hukukuna bağlı olması gerekmesi yabancı ülkelerde yaşayan ve genelde o ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan Türk vatandaşları için bu şikayet mekanizmasının işletilmesi imkanını sınırlamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, yurt dışındaki vatandaşlarımızın buldukları ülkede karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlalleri konusunda, yaptırım gücü olmamakla beraber Sözleşme Dışı Mekanizmaların kullanılabilmesi, böylelikle ihlallerin BM çerçevesinde gündeme getirilebileceği düşünülmektedir. Koşulların uygun olduğu hallerde Sözleşme Denetim Organlarına başvurulabilir.

2. AGİT

AGİT katılımcısı ülkeler Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyindeki Zirve toplantıları, Bakanlar Konseyi ve Daimi Konsey kararlarıyla insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında bir dizi yükümlülük altına girmişlerdir. Buna karşılık, AGİT katılımcısı ülkelerde yaşayan bireylerin sözkonusu yükümlülüklerin uygulanmasını sağlamak üzere AGİT'e bireysel başvuruda bulunabilmelerine imkan tanınacak bir mekanizma mevcut değildir. Katılımcı ülkelerde kapsamlı ve ciddi insan hakları ihlallerinin vuku bulması halinde başvuru Moskova Mekanizması sadece devletler tarafından işletilebilmektedir.

Öte yandan, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR), AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri (MAYK) ve AGİT Medya Özgürlüğü Temsilcisi (MÖT) görev yönergeleri kapsamına giren konularda katılımcı ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirme durumunu izlemekte, terörle bağlantısı bulunmayan birey ve kuruluşlardan bu konularda gelen bilgileri kabul etmekte, sistematik insan hakları ihlallerini ya da bazı bireysel olayları gerektiğinde resmi AGİT forumlarının dikkatine getirebilmektedirler.

Ayrıca, yıl içinde gerçekleştirilen tematik insan hakları toplantıları ve tüm AGİT yükümlülüklerinin katılımcı ülkelerdeki uygulanma durumunun gözden geçirildiği AGİT İnsani Boyut Uygulama Toplantısı, bireysel insan hakları ihlallerinin de katılımcı ülkeler ya da sivil toplum kuruluşları tarafından gündeme getirilmesine olanak tanımaktadırlar.

3. AVRUPA KONSEYİ

Temel insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla sonuçlandırılan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller çerçevesindeki denetim mekanizması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'dir.

AİHM, taraf ülkelerin Sözleşme'yle üstlendikleri yükümlülüklere riayet etmelerini denetlemekle görevli bir yargı organıdır. Sözkonusu denetim AİHM'ne yapılacak bir başvuru ile başlar. Avrupa Konseyi üyesi devletlerden birinin başka bir üye devleti Sözleşme hükümlerinden birini ihlal iddiası ile AİHM'ne şikayet etmesi devlet başvurusu; mağdur bireyin, ilgili devleti şikayeti ise bireysel başvuru olarak adlandırılır.

Sözleşme ve Ek Protokoller'de güvence altına alınan haklardan bir veya birden fazlasının ihlal edildiğini düşünen gerçek veya tüzel kişiler ile toplulukların bireysel başvuruda bulunma hakları vardır.

AİHM'ye yapılan başvuruların kabul edilebilir bulunabilmesi için iç başvuru yollarının tüketilmiş ve iç hukukta alınan son karardan itibaren 6 ay içinde AİHM'ne başvurunun yapılmış olması gerekmektedir. Başvurunun kabuledilemez bulunması durumunda, başvurunun inceleme süreci tamamlanmış olur ve kesin nitelikteki bu karara karşı herhangi bir başvuru olanağı mevcut değildir.